

TVORIVÉ METÓDY PRÁCE S UMELECKÝM TEXTOM ZO STARŠEJ SLOVENSKEJ LITERATÚRY

Gabriela MIHALKOVÁ

Abstrakt

Príspevok sa venuje problematike interpretácie umeleckých textov zo staršej slovenskej literatúry (od stredovekého po barokové obdobie), ktorá sa často prezentuje v literárnohistorickom kontexte a abscentuje v nej kreatívny prvok. Príspevok obsahuje námety na tvorivú interpretáciu a tvorivé písanie inšpirované staršími textami (od hľadania kľúčového slova a následného slovného duelu v prípade interpretácie Proglasu až po tvorbu štruktúrovaných životopisov a ich výtvarnej podoby stvárnenej na základe textov legend Život Konštantína a Život Metoda).

Kľúčové slová: staršia slovenská literatúra, interpretácia, Proglas, Život Konštantína, Život Metoda

CREATIVE METHODS OF INTERPRETATION OF TEXT FROM THE OLDER SLOVAK LITERATURE

Abstract

The paper deals with problems of interpretation of literary texts from the older Slovak literature (from the Middle Ages to the Baroque period), which is often presented in a literary-historical context without the creative element. The article contains suggestions for creative interpretation and creative writing inspired by the older texts (from a keyword search and subsequent verbal duel for interpretation Proglas to the creation of structured CV and artistic forms of representation of the legends, Life of Constantine and Life of Method).

Keywords: Older Slovak literature, artistic interpretation, poem „Proglas“, legends „Life of Constantine“ and „Life of Method“

Úvod

Pri sprístupňovaní, interpretácii umeleckého textu v pedagogickej praxi by vždy malo ísť o prepojenie literárnoteoretického, literárnohistorického a didaktického hľadiska. V našom príspevku sa sústreďíme na kreatívny prístup k predmetu literárnej výchovy. Pôjde o taký náhľad na texty zo staršej literatúry, v ktorom sa uplatnia metódy tvorivého písania a tvorivej interpretácie. Východiskom je aktívne stretnutie s dielom vedúce k originálnemu a kritickému mysleniu a rozvoju čitateľských (estetických i emocionálnych) dispozícií. Predložené interpretačné aktivity, námety budú snáď predstavovať inšpiratívny materiál pre čitateľov i tých učiteľov, ktorí chcú hovoriť o textoch, o literárnych obdobiach či poetologických termínoch tvorivo.

Príspevok sa zameriava na didaktickú (literárnovýchovnú) interpretáciu umeleckého diela, v ktorej direktívne zadania nahradia otvorené, provokujúce a motivačné formulácie zamerané viac na zručnosti ako znalosti. Podobne ako to sformuloval O. Hník (2007, s. 23), aj tu ide predovšetkým o možnosť rozvoja predstavivosti, o kritické hodnotenie textu, vyprovokovanie vlastnej kreativity a najmä posilnenie medzipredmetových vzťahov a medzizložkového prepojenia literatúry (hlavne so slohom). Literárnu výchovu vnímame ako

predmet otvorený, nie izolovaný. Má byť súčasťou estetickovýchovných predmetov, hlavne hudobnej a výtvarnej výchovy, zároveň v úzkom medziodborovom kontakte, prepojení s dejepisom, sociológiou, ekológiou či geografiou. Literárna výchova sa nemá realizovať ako predmet, ktorého obsahovú náplň žiaci viac či menej pasívne vstrebávajú, ale má vytvárať priestor na aktívnu sebarealizáciu, tvorbu.

1 Literárna výchova a prístup k umeleckému textu

V prístupe k umeleckým textom zo staršej slovenskej literatúry v rámci literárnej výchovy vidíme dve základné možnosti: 1. literárnohistorickú interpretáciu a 2. interpretáciu vedúcu k tvorivosti. My uvažujeme o ich prepojení, pričom poznanie historickej situovanosti literárneho textu vnímame ako východisko na realizáciu zmysluplných tvorivých aktivít. Zrejme platí axióma, že čím je text dobou svojho vzniku vzdialenejší súčasnosti, tým výraznejšie (až absolutisticky) sa uplatňuje literárnohistorický prístup, ktorý predstavuje všeobecne rešpektovaný, a teda aj preferovaný hľadisko, v školskej praxi nadobúda podobu výkladu (jednosmerného pôsobenia učiteľa k žiakovi ako objektu vzdelávania). Druhou možnosťou je vnímanie textu ako súčasti literárneho, kultúrneho kontextu doby, v ktorej vzniklo, aj ako súčasť nadčasového umenia. Hľadáme teda spôsoby, ktoré povedú prostredníctvom (estetického, emocionálneho) zážitku k poznaniu.

Voľbu tu analyzovaných konkrétnych textov podmienila skutočnosť, že ide o diela s vysokou literárnohistorickou hodnotou, ktorá by však nemala vytesniť ostatné (potencionálne) významy diela. V súčasnom školskom prostredí prevažuje vnímanie textu (predovšetkým toho zo staršej literatúry) ako dokumentu doby, v podstate nezaujímavom v súčasnom svete, neprenosnom do súčasného sveta, no taký prístup je priamo v rozpore s nadčasovosťou umenia, s jeho neustálou aktuálnosťou, teda schopnosťou osloviť, zasiahnuť čitateľa v ktoromkoľvek čase. Nepochybne interpretácia v kontexte doby, v ktorom dielo vzniklo (a na ktorú často aj odkazuje), bude spoluvytvárať literárnohistorické poznanie a pochopenie, ak však cieľom literárnej výchovy nie je (a nemalo by byť) len kognitívne poznanie (literárnohistorických i literárnoteoretických) faktov, potom ruka v ruku s literárnohistorickou interpretáciou by mala kráčať i jej aktualizácia verzia, bez ktorej sa len ťažko dostaví emočný zážitok a estetické prežívanie umenia.

Zámerom príspevku je sprostredkovať niekoľko námetov na tvorivú prácu s textami zaradzanými do staršej slovenskej literatúry, pričom samozrejme nechceme a ani nemôžeme poprieť relevantnosť, opodstatnenosť literárnohistorickej interpretácie, len uvažujeme nad možnosťami, ktoré text ponúka a ktoré sa nevyčerpávajú rekonštrukciou jeho dobového kontextu. Text (i ten zo staršej literatúry) pokladáme predovšetkým za podnetný interpretačný materiál a za zdroj inšpirácie na vlastné kreatívne vyjadrenie.

Pri práci s textami zo staršej slovenskej literatúry využívame metódy tvorivého písania a metódy tvorivej interpretácie. Pracujeme s názorom, že ak literatúra vytvára fikčné svety, potom umožňuje percipientovi účasť na tomto fikčnom svete a prostredníctvom hry i hľadanie odpovedí na otázky, problémy, ktoré rieši. Pri aplikácii metód tvorivého písania vychádzame z predpokladu, že čítanie môže/má inšpirovať zrod nových textov. V prípade tvorby textov volíme z hľadiska žánru dvojaký postup: prvý rešpektuje žánrový, poetologický rámec daný východiskovým umeleckým textom a druhý je založený na štýlovom, žánrovom, druhovom či naddruhovom posune so zachovaním istej sémantickej alebo faktografickej roviny pôvodného textu.

1.1 Tvorivé písanie v žánrovom rámci danom umeleckým textom

Integrálnou súčasťou čítania, analýzy, interpretácie je aj kreatívne uchopenie, pretvorenie textu, ktoré rešpektuje jeho genologické charakteristiky. Po oboznámení s dobou

vzniku jednotlivých diel, s ich intenciou a s autorskou situáciou nasledujú zadania, ktoré majú motivačnú, kreatívnu podobu a rátajú s istou mierou empatie do pozície tvorcu: „Predstavte si, že ste sa ocitli v stredoveku a ste vagantom, potulným študentom a chcete prostredníctvom piesne vyjadriť radosť zo slobodného života.“ alebo „Vžite sa do pocitov, ktoré prezentujú renesančné duchovné piesne Jána Silvána a pokúste sa napísať pieseň s podobnou atmosférou.“ Používame takto sformulované aktivity s cieľom preveriť mieru poznania jednotlivých znakov žánru: tu ide konkrétne o zachovanie výstavbových princípov piesne, jej sylabickosti, istej pravidelnej strofickosti, o použitie jednoduchého gramatického združeného rýmu a zároveň o rešpektovanie osobitostí jednotlivých epoch umenia: v prípade vagantskej piesne stredovekej poetiky založenej na vertikálnom tvarovaní priestoru, na kontraste vybudovanom na opozícii svetského a duchovného (krčma – kostol, pôžitkárstvo – askéza, pijan – anjel), na prestupovaní transcendentného do pozemského v ironickom móde; v prípade renesančnej duchovnej piesne je potrebné upozorniť práve na znaky, ktorými sa líši od duchovných piesní predchádzajúceho i nasledujúceho obdobia, teda jej odklon od kolektívu k jednotlivcovi, od objektívnych vieroučných motívov k sebareflexívnej výpovedi, od večnosti, nekonkrétneho času ku konkrétnemu času, tu a teraz subjektu, od prezentácie svätosti, neomylnosti k pokornému priznaniu hriechnosti, pochybení.

Rešpektovaním genologických hraníc študent dokazuje svoju schopnosť odlíšiť jednotlivé príbuzné žánre, respektíve ich modifikácie v čase. Poznanie zmien v realizácii žánru v jednotlivých literárnych obdobiach sa ukáže napríklad v prípade didakticko-reflexívnej poézie, ktorá má svoju manieristickú podobu v tvorbe Petra Benického a barokový charakter vo *Valaskej škole mravúv stodole* Hugolína Gavloviča. Po identifikovaní odlišností, oboznámení sa s typickými znakmi tvorby P. Benického a H. Gavloviča môže mať nasledujúca fixačná fáza podobu tvorivého písania so zadáním: „Pokúste sa napísať dvanásťveršovú didakticko-reflexívnu báseň v duchu vybraného obdobia a poetiky.“ Zadanie má aj literárnoteoretickú rovinu vzhľadom na skutočnosť, že sa síce v oboch prípadoch uplatnil sylabický veršový systém, ale v odlišnom rozsahu, kompozičnom i rytmicko-syntaktickom členení, čo by malo byť pri tvorbe študentmi zachované.

1.2 Tvorivé písanie voľne inšpirované umeleckým textom

Umelecký text zo staršej slovenskej literatúry často spĺňal okrem estetickej aj iné (možno v danej dobe aj dôležitejšie) funkcie, preto za opodstatnené pokladáme aj také zadania na tvorivé písanie, ktorých podstatou je genologický posun zvýrazňujúci jednu (nie estetickú) funkciu textu. Umelecký text potom predstavuje inšpiráciu na zadania, ktorých zámerom je pochopiť jeho kanonizačné, informačné, zábavné či didaktické funkcie. V každom z období možno nájsť vhodné texty na realizáciu žánrového posunu, tu uvádzame len po jednej z možností pre stredovek, renesanciu a barok.

V priestore stredovekej literatúry plnila viacero funkcií legenda, okrem estetickej aj vieroučnú, mravoučnú, kanonizačnú, informačnú funkciu, z ktorej vychádza i formulácia zadania na tvorivé písanie: „Po prečítaní *Legendy o svätom Svoradovi a Benediktovi* skúste napísať krátku novinársku správu alebo noticku o smrti svätcov.“ Aj v prípade historickej renesančnej piesne volíme zadanie, ktorého zámerom je zvýrazniť jej informačné funkcie: „Prepíšte historickú renesančnú pieseň do podoby reportáže, pričom budete vychádzať z jej faktografických motívov.“ So zámerom zdôrazniť barokové „prodesse et delectare“ (poúčať a zabávať) volíme v reflexii barokovej didakticko-reflexívnej skladby žánrový posun: „Vyberte si z barokovej didakticko-reflexívnej tvorby Hugolína Gavloviča strofu, ktorej téma vás zaujala, a pokúste sa na jej podklade napísať aktualizálny fejtón.“

Nasledujúce dve časti príspevku predkladajú ďalšie, konkrétnejšie možnosti tvorivého písania a interpretácie textov zo staršej literatúry.

2 Interpretácia *Proglasu*

Konštantínova báseň *Proglas* predstavuje interpretačnú výzvu a zároveň ponúka i možnosti ako k nej pristúpiť, indikuje vhodné metódy, ktoré vedú k dešifrovaniu zmyslu básne. Zvolili sme metódu verbálnej analýzy, ktorá začína hľadaním kľúčového slova, pokračuje v slovnom dueli (viac Mihalková, 2008, s. 231 – 234) a vyvrcholí v tvorivom písaní.

2.1 Interpretačná aktivita (identifikácia kľúčového slova a slovný duel)

Za rozhodujúcu pre správne pochopenie akéhokoľvek textu pokladáme schopnosť identifikovať v ňom kľúčové slová. Volíme formu skupinovej aktivity, lebo tá podporuje sociálne kompetencie, spoluprácu študentov, ktorí majú po diskusii a vzájomnej dohode určiť kľúčový výraz celej básnickej skladby *Proglas*, výraz, ktorý vystihuje podstatu básne. Po výbere kľúčového slova si študenti pripravujú obhajobu, a tak rozvíjajú schopnosť analýzy textu, nachádzania súvislostí medzi jednotlivými výpoveďami, veršami.

Po zavŕšení prípravnej fázy vždy dve skupiny obhajujú svoj výber kľúčového slova, po skončení prezentácie majú ostatní príležitosť pýtať sa, oponovať, spochybniť výber skupiny. Konštruktívna polemika má viesť k precizovaniu argumentov, k upresňovaniu stanovísk. Zvolená forma interpretácie *Proglasu* vedie k prehĺbeniu argumentačných schopností študenta. V rámci prezentácie sa študent učí tolerantne vypočuť názor iných, rozvíja schopnosť vyjadriť vlastný názor a obhájiť ho. Metóda slovného duelu môže mať rôzne varianty, obmeny.

Po vystriedaní všetkých skupín sa spoločne hľadajú prieniky a dohodou sa určuje kľúčový výraz *Proglasu*: Slovo/slovo, ktoré absorbuje duchovnú i svetskú rovinu textu, poukazuje na poslanstvo *Proglasu*, na hodnotovú závažnosť Slova (Boha, kresťanstva, Biblie) i slova (vzdelávania, osvety, písma i schopnosti dorozumieť sa a hlavne porozumieť si). Ústredné postavenie Slova v *Proglase* v súvislosti s jeho zvukovou blízkosťou s označením tých, ktorým je Konštantínov *Proglas* adresovaný, so Slovanmi, analyzoval v doslove k vydaniu *Proglasu* (2004) V. Tučány (navyše poukázal na symbolickú podobu grafémy „s“ v hlaholike).

2.2 Tvorivé písanie inšpirované *Proglasom*

Konštantínov *Proglas* sa po predchádzajúcej analýze stáva zdrojom inšpirácie na vlastné písanie študentov. Vzhľadom na reflexívny charakter básne sa adekvátnym postupom písania stáva úvaha, volíme však jej menší variant pracovne nazvaný miniatúra.

Miniatúra vzniká na základe citátu z *Proglasu*, ktorý si vyberá študent. Má priniesť zamyslenie o nadčasových motívoch básnickej skladby a ich aktuálnej platnosti pre súčasného človeka. Miniatúra si vzhľadom na svoj minimalistický rozsah (cca. 10 riadkov) vyžaduje starostlivú štylizáciu, presné vyjadrovanie a odstránenie všetkých redudantností, stáva sa tak vhodným prostriedkom na získanie zručností pri koncipovaní dlhších reflexívnych textov (úvahy, eseje).

3 Interpretácia legend *Život Konštantína a Život Metoda*

Zámerom ďalej popísaných aktivít je konfrontovať fakty a ich interpretáciu, mieru zovšeobecnenia, abstrakcie a schopnosti pristúpiť k zadaniu kreatívnym, originálnym spôsobom.

3.1 Štruktúrovaný životopis

Po literárnohistorickej interpretácii textov z veľkomoravského obdobia *Život Konštantína a Život Metoda*, po ich poetologickej, žánrovej, stylistickej a filozofickej komparácii, ktorá vychádza z poznania dostupných publikovaných štúdií, nasleduje tvorivá aktivita založená na výraznom žánrovom posune textu. Ide o tvorivé písanie, pri ktorom pracujeme len s jednou rovinou východiskového textu, s jeho faktografickou rovinou. Legendy *Život Konštantína a Život Metoda* majú študenti transformovať do formy štruktúrovaných životopisov. Zmena žánru znamená výber faktov z pôvodného textu, vynechanie znakov legendy (zázračnosti, vstupy transcendentného sveta) a aj nevyhnutný stylistický posun od umeleckého rozprávania k informatívnej vecnosti, čo sa nie vždy realizuje v dostatočnej miere. Po zhromaždení štruktúrovaných životopisov ich korigujeme z hľadiska historickej pravdivosti a gramatickej korektnosti a následne by mala popísaná aktivita vyústiť do diskusie o formálnej úprave písomností, o dôležitosti prezentácie. Študenti zistili, že napriek rovnakej sume informácií sa dopracovali ku kvalitatívne odlišným podobám životopisov. V konfrontácii faktov a ich interpretácie sa zdá, že nie je dôležité len disponovať kvalitným vzdelaním, pozoruhodnou kariérou, zaujímavými skúsenosťami, ale podstatné je vedieť to náležitým spôsobom aj prezentovať. Na zvýraznenie tohto faktu vytvárame fiktívny priestor personálnej agentúry, v ktorej životopisy prechádzajú prvým výberom a študenti sami mimoriadne (seba)kriticky dokážu zhodnotiť, že úprava niektorých životopisov napriek faktom, ktoré obsahujú, by pisateľa okamžite diskvalifikovala.

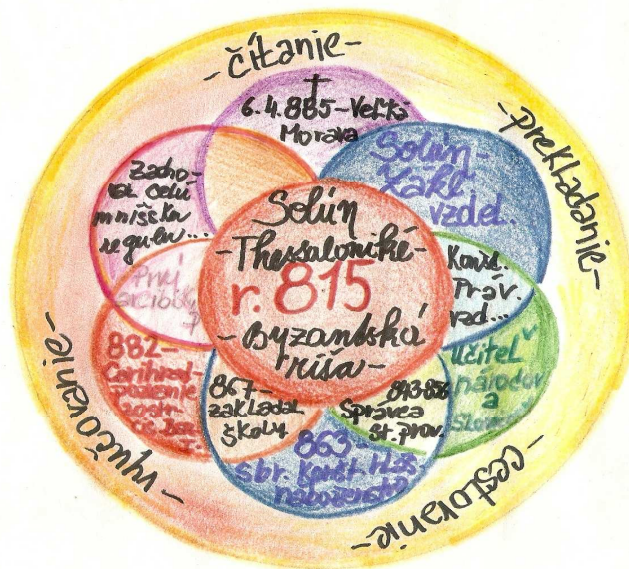
Životopis Metoda	
(* 813 - † 885)	
Porod: Beháikal na Solún, bol asi najstarším dieťaťom Jera a možno Marie a Maršim	
Pracovník Konštantína Filozofa.	
V roku 883: púť na Veľkú Moravu	
Koniec roku 889: Poslal Kiriak Metodovi a 20 učeníkmi do Ríma so svedkami, aby prijali vyhlásenie Metodovi o kresťanstve.	
V roku 899: Bol Metod obžalovaný a popravený, na jeho pamiatku do Ríma a na „omši“ spomína a kresťanstvom číta slovanským jazykom.	
Dielo Metoda: hovorí sivoi sedoi (púťborec), a menší mieru i proroctví, proroctví, ľudských, materinských a kresťanských, ale i práve porady.	
Keď mýtické Metodom dieťa sa poroziť, dieťa slovanskými kresťanmi (homelia), napomenutím k kresťanstvu.	
Životopis: 6. apríl 885	
	Životopis
	Meno: Metod
	Adresa: Solún (Thessaloniki)
	Rok narodenia: 813
	Úmrtie: 6. 4. 885
	Národnosť: grécka
	Stav: slobodný
	Vzdelanie: Právnická škola v Carihrade
	Nižšie vzdelanie v Solúne (Thessaloniki)
	Zamestnanie: prekladateľstvo a pastoračná práca v Konštantínopole
	riaditeľ školy na výchovu klerikov
	vymenovanie za arcibiskupa a splnomocneného pápežského legáta
	učenec na Veľkej Morave
	misionár na Ukrajine
	povýšenie na predstaviteľa v kláštore
	mních v kláštore v Malej Ázii
	správca Strumskej provincie
	Tvorba: Adhoriácia k pokániu
	Adhoriácia k vladárom
	Kánon
	Spovedný poriadok
	Preklad kníh: Starý zákon
	Hádanie o pravej viere Židmi
	Paterik (Knihy otcov)
	Nomokánon
	Preklad spolu s Konštantínom Cyrilom: 4 evanjeliá Nového zákona, Misál, Žaltár, Apoštolár, Zakon sudnyj ljudem (Súdny zákon pre laikov)
	Jazykové znalosti: grécky jazyk
	turecký jazyk
	ruský jazyk
	taliansky jazyk
	slovanský jazyk
	Osobitné schopnosti: schopnosť rýchlo sa učiť, uplatňovať nadobudnuté schopnosti v praxi, vysoké pracovné nasadenie, flexibilita, vytrvalosť
	Zájmy: čítanie kníh, preklad kníh, cestovanie, kázanie

Obrázok 1. Štruktúrované životopisy Metoda. (študentské práce)

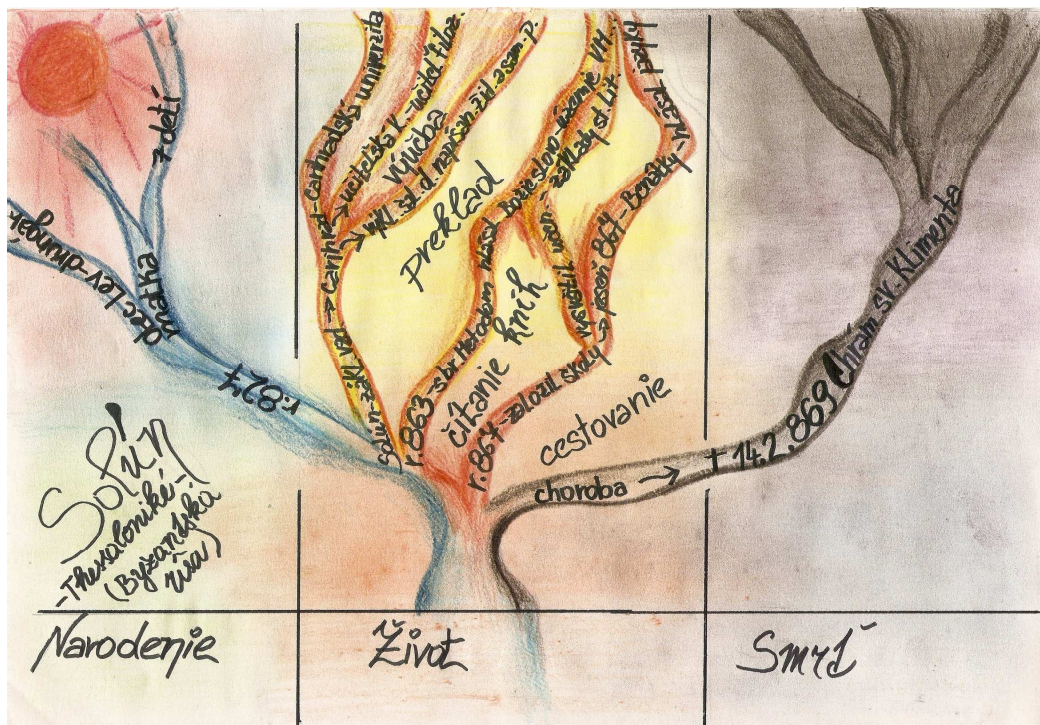
3.2 Graficky, výtvarne spracovaný životopis

Po verbálnej analytickej interpretácii jednotlivých textov legend a koncipovaní štruktúrovaných životopisov (osobitne Konštantínov a Metodov) nasleduje snaha o ich

syntézu prostredníctvom výtvarného znázornenia. Ide o kreatívnejší spôsob pretvárania pôvodného textu. Grafické realizácie životopisov môžu byť veľmi rôznorodé, od jednoduchého použitia časovej osi, na ktorej sa ocitnú údaje oboch bratov, až po komplikovanejšie (výtvarnejšie) spracovania v podobe cesty, kruhu, stromu či rieky života.

Obrázok 2. Zjednocujúce, završujúce vnímanie života Metoda. (študentská práca)

Obrázok 3. Život Konštantína. (študentská práca)

Záver

Zámerom príspevku bolo ponúknuť niekoľko námetov na tvorivú prácu s textami zo staršej literatúry tak, aby došlo k prepojeniu literárnej zložky s jazykovou a slohovou zložkou predmetu aj širšie s umenovednými výchovami. Príspevok je teda určený tým, ktorí nielenže chcú textu porozumieť, ale navyše majú ambíciu sprístupniť ho študentom takým spôsobom, ktorý vyprovokuje ďalšie čítanie, otázky, prípadne vlastnú tvorbu.

Zoznam literatúry

- Bieleková, K. (2010/2011). Čítanie súčasnej poézie v školách. *Slovenský jazyk a literatúra v škole*, 57 (9 – 10). 282-284.
- Bieleková, K., & Zvalená, N. (2011). Tvorivé písanie a žiacka slohová tvorivosť. *Jazyk a kultúra*, [online]. 2 (8). [cit. 2012-03-26]. Dostupné z WWW: <http://www.ff.unipo.sk/jak/cislo8.html>.
- Hník, O. (2007). *Hravá interpretace v hodinách čtení a literární výchovy*. Praha: H&H.
- Koštantín (2004). *Proglas*. Preklad E. Paulíny, prebásnenie V. Turčány. Bratislava: Perfekt.
- Mihalková, G. (2008). Identifikácia básnickej obraznosti. In: Kesselová, J. (Ed.), *Jazyk a literatúra v škole: zážitok a poznanie* (231-234). Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Fakulta humanitných a prírodných vied.
- Vragaš, Š. (1991). *Život Konštantína Cyrila a Život Metoda*. Martin: Matica slovenská.

Tento príspevok vznikol ako súčasť riešenia grantového projektu KEGA 048PU-4/2011 Učebnice a alternatívne učebné pomôcky na výučbu slovenského jazyka a literatúry ako súčasť nižšieho sekundárneho vzdelávania.

Kontakt: Mgr. Gabriela Mihalková, PhD.

Inštitút slovakistických, mediálnych a knižničných štúdií,

Filozofická fakulta, Prešovská univerzita

Ul. 17. novembra 1

08001 Prešov

SR

gmihalkova@gmail.com